

УДК 347.133:347.122:(007:316.42)

Давидова Ірина Віталіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОЧИНИ ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Постановка проблеми. Інформаційне суспільство (або ж його ще називають постіндустріальним) це фактично перехід на новий етап суспільного розвитку, де особливе значення (цінність) визнають за інформацією. Отже, цею окрема фаза еволюційного розвитку цивілізації, в якій інформація і знання, що є основою його добробуту, продукуються за допомогою інформаційних (інформаційно-комунікаційних) технологій в єдиному інформаційному просторі.

Забезпечення інформаційної безпеки, реалізація державної інформаційної політики є неможливим у разі несформованості інформаційного суспільства. Можна сказати, що інформація визнається основним елементом та ресурсом, що задіюється у будь-якій сфері людського існування, однак поряд із інформацією небувалої ваги та цінності набувають знання.

Для підтримання конкурентоспроможності, розвитку інформаційно-технічної сфери, визнання у світовому співтоваристві кожна держава (в тому числі і Україна) повинна дбати про побудову інформаційного суспільства.

Інформаційні технології, телекомунікаційний зв'язок, Інтернет є матеріальною і технологічною базою інформаційного суспільства, що забезпечує рух інформаційних потоків. Тобто, можна зробити висновок, що інформаційне суспільство, інформаційні технології набувають глобального характеру та охоплюють всі сфери діяльності людини.

В даному контексті становить інтерес дослідження особливостей підстав виникнення правовідносин в інформаційному суспільстві, зокрема, комплексний аналіз категорії правочину як юридичного факту.

Стан дослідження теми. Аналіз вітчизняних наукових публікацій в даній сфері є досить обмеженим, однак можна відзначити науковців, які досліджують питання в даній сфері. Це, зокрема: Ю.П. Єгоров, В.Б. Ісаков, В.О. Кір'ян, О.О. Красавчиков,

Н.С. Кузнєцова, В.А. Ліпкан, І.В. Мукомела, Є.О. Харитоновта ін.

Метою статті є визначення місця такого юридичного факту, як правочин, в якості підстави виникнення цивільних правовідносин в інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Під юридичними фактами у цивільному праві розуміють обставини, наявність яких тягне встановлення, зміну, припинення або інші трансформації цивільних правовідносин. Найбільш поширена та визнана класифікація юридичних фактів – це поділ їх залежно від «вольового критерію», а саме на: дії (тобто, обставини, що залежать від волі людини) та події (обставини, які виникають та існують незалежно від волі людини і непадвладні їй). В свою чергу, дії поділяють на: 1) правомірні (такі, що не суперечать нормам права дії, дозволені, або прямо не заборонені нормами права); 2) неправомірні (правопорушення, делікти). Правомірні дії у залежності від характеру вольового критерію можуть бути поділені на: 1) юридичні акти; 2) юридичні вчинки [1, с. 27].

Отже, в контексті даного дослідження будемо виходити з розуміння юридичних фактів як феноменів, котрі у відповідності з конкретними нормами або загальними засадами права тягнуть виникнення, зміну, припинення тощо правовідносин [2, с. 429].

За своїм змістом, це реальні життєві факти, явища дійсності - події або дії. Таким чином, йдеться про матеріальний (а точніше, - «реальний» факт), який передбачений нормою права та породжує відповідні правові наслідки, а тому є не просто «фактом реальності», а виступає як факт юридичний [3, с. 174].

Враховуючи зазначене вище, можна назвати такі основні ознаки юридичних фактів: 1) це конкретні обставини, які існують у певній точці часу і простору (ці обставини певним чином об'єктивовані зовні та характеризують наявність

або відсутність певних явищ матеріального світу); 2) вони мають здатність викликати настання правових наслідків (зв'язок факту і юридичних наслідків характеризується його суб'єктивністю); 3) упорядковуючий, регулятивний характер; 4) гарантування системою юридичних засобів.

Іноді для настання юридичних наслідків достатньо наявності одного юридичного факту (наприклад, укладення договору). Однак частіше має місце комплекс фактів, такі фактичні обставини, які складаються з декількох юридично значущих обставин [4, с. 54].

Серед комплексу юридичних фактів розрізняють:

- групу юридичних фактів, тобто декілька фактичних обставин, кожна з яких викликає або може викликати один і той же наслідок; закріплюється в одній нормі і являє собою явища одного порядку;

- юридичну сукупність, тобто систему юридичних фактів, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки наступають лише за наявності усіх елементів цієї сукупності; юридична сукупність охоплює взаємозалежні елементи, що окремо можуть взагалі не мати правового значення чи породжують не ті наслідки, яких прагнули суб'єкти права [5, с. 13].

Поміж різновидів юридичної сукупності особливе місце займають юридичні стани, тобто, обставини, що характеризується відносною стабільністю і тривалістю терміну існування, протягом яких вони можуть неодноразово (у поєднанні з іншими фактами) спричиняти певні юридичні наслідки. Стаття 49 ЦК України визначає акти цивільного стану як події та дії, котрі нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків.

Особливу увагу слід приділити відмінності у підходах до визначення їхнього значення та переліку у галузі приватного та публічного права. Зокрема, відповідно до ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки можуть виникати як з дій, що передбачені актами цивільного законодавства, так і внаслідок дій, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Це положення розвинене у ч. 2 ст. 11 ЦК, де підкреслюється відсутність вичерпного переліку підстав виникнення цивільних прав і обов'язків і наголошується, що останні виникають не тільки за прямо вказаних обставин, але й «з інших юридичних фактів». Натомість, у галузі публічного права юридичні факти мають бути точно визначені у нормах законодавства. Це означає, що, скажімо, домовленість сторін, яка в цивільному праві є найбільш поширеним видом юридичних фактів і, як правило,

не потребує спеціального нормативного дозволу, у праві адміністративному може мати місце лише у випадках і межах, спеціально передбачених нормою права.

Узагальнююче викладене вище, слід зазначити, що найбільше значення, як підстави виникнення правовідносин в інформаційному суспільстві, мають правомірні дії, зокрема, такі акти суб'єктів цивільного права як правочини і вольові вчинки. За своєю сутністю вони є «модульними» актами, тобто, такими, що створюють права та обов'язки учасників цивільних відносин за бажанням останніх і незалежно від наявності прямого припису (дозволу) закону. Натомість, акти суб'єктів публічного права можуть створювати правовідносини, що стосуються сфери інформаційного суспільства лише у випадках, прямо передбачених законом, і у багатьох випадках пов'язані з охоронними, а не регулятивними правовідносинами.

Звертає на себе увагу й виділення так званих «фактів-правовідносин», під якими розуміють правовий зв'язок в узагальненому вигляді; юридичне значення має, як правило, факт існування (чи відсутності) іншого правового відношення [6, с. 108].

Можливі також класифікації юридичних фактів й за іншими критеріями, визначення яких залежить від мети дослідження, сфери, у якій виникають правовідносини тощо.

Зокрема, у такому контексті являє інтерес аналіз системи юридичних фактів цивільного права, що дасть змогу встановити їх спільні риси, як загальної категорії, та окремі особливості підстав виникнення, зміни, припинення цивільних правовідносин. У більшості Цивільних кодексів загальна категорія юридичних фактів конкретизуються. Це стосується й ЦК України.

Як зазначалося вище, принципово важливим є правило, відповідно до якого цивільні правовідносини можуть виникати із дій осіб, встановлених актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не встановлені цими актами, але породжують цивільні права і обов'язки за аналогією. Крім того, у ЦК України наголошується на відсутності вичерпного переліку підстав виникнення цивільних прав та обов'язків. тобто, цивільні права та обов'язки виникають не лише за наявності прямо зазначених підстав, але також і з інших юридичних фактів [7, с. 19].

Частина 2 ст. 11 ЦК України містить, в цілому, достатньо традиційний приблизний перелік юридичних фактів. Разом із тим, акценти дещо зміщені й наголошується на тому, що підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, передусім, є: 1) договори та інші правочини; 2) створення

літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; 3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; 4) інші юридичні факти [8].

З наведеного можна зробити висновок, що головними підставами виникнення прав та обов'язків є договори та інші правочини. Саме правочини (зокрема, договори) є підставою виникнення правовідносин, які опосередковують динаміку розвитку інформаційного суспільства, даючи можливість активної діяльності її суб'єктам.

Наступними підставами виникнення прав та обов'язків ЦК України називає створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Цивільні права на літературні, художні твори виникають в силу самого факту їх створення, незалежно від того, чи ставив перед собою автор за мету їхнє створення. Цей вид дій належить до юридичних вчинків. Інші наслідки передбачені нормами права при створенні винаходів. Результат творчої діяльності у цьому випадку має бути визнаний таким у порядку, передбаченому нормами права. Але йдеться лише про такі результати творчої діяльності, які: 1) відповідають принципам моралі і гуманізму; 2) є охороноспроможними; 3) є об'єктивно вираженими і доступними для сприйняття іншими особами. Стосовно об'єктів промислової власності встановлені критерії патентоспроможності. Вони визнаються об'єктами права і права на них набуваються через процедуру патентування [9, с. 154].

Третє місце відведене такій підставі як завдання майнової та моральної шкоди іншій особі. Оскільки далі у ЦК йдеться про збитки та шкоду, які слугують підставами для виникнення цивільних прав на відшкодування перших і компенсацію других, у літературі пропонувалося класифікувати цю підставу, виокремивши завдання збитку та заподіяння шкоди.[10, с. 165]

Останнім видом підстав називаються «інші юридичні факти», поняттям яких охоплюються такі різні категорії як правомірні (оголошення конкурсу, рятування, ведення чужих справ тощо) та неправомірні (безпідставне збагачення, створення небезпеки тощо) дії.

Отже, аналіз ч. 2 ст. 11 ЦК України дає змогу говорити про те, що законодавець закріпив лише орієнтовний перелік підстав виникнення цивільних прав і обов'язків, який доповнюється конкретними нормами ЦК України (наприклад, глави про рятування, ведення справ, створення загрози, безпідставне збагачення тощо).

Крім того, підставами виникнення цивільних прав і обов'язків можуть бути юридичні факти, котрі взагалі не згадані у ЦК України. Так, цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства.

Специфічним видом правомірних дій, які тягнуть виникнення цивільних правовідносин, є адміністративні акти органів влади або місцевого самоврядування. Однак вони мають значення юридичного факту лише, коли це прямо застережено у законі. Зокрема, для виникнення цивільних правовідносин значення мають акти державної реєстрації (фізичних осіб у якості суб'єктів підприємницької діяльності, юридичних осіб, прав на нерухоме майно і правочинів з ним, деяких договорів тощо), а також дозволи на право заняття певною діяльністю тощо. У випадках, передбачених актами цивільного законодавства, цивільні права і обов'язки можуть виникати з рішення суду (про визнання особи безвісно відсутньою, про визнання права на об'єкт інтелектуальної власності, визнання правочину недійсним тощо).

Висновки. Отже, проаналізувавши підстави виникнення, зміни, припинення цивільних прав та обов'язків в інформаційному суспільстві можна стверджувати, що, маючи низку спільних рис із загальною категорією «юридичні факти», вони, разом із тим, мають істотні особливості, поміж яких найбільш важливим є надання переваг такій підставі виникнення правовідносин як волевиявлення учасників цивільних відносин (у вигляді правочину, спеціально спрямованого на встановлення юридичних прав і обов'язків, або у вигляді здійснення «вольового вчинку», яким опосередковуються відносини творчості, комунікації тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве. – М. : Юрид.лит., 1984. – 144 с.
2. Теория государства и права: учебн. / Под ред. В.К.Бабаева.– М. : Юристъ, 2004. – 592 с.
3. IT-право: поняття та сутність: моногр. / За ред. О.І. Харитонової, Є.О. Харитонova. – Одеса : Фенікс, 2017. – 316 с.
4. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. – М., 1958. – 181 с.
5. Исаков В.Б. Фактический (юридический) состав в механизме правового регулирования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1975. – 20 с.
6. Харитонova О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : моногр. – Одеса : Юридична література, 2004. – 328 с.
7. Цивільний кодекс України : науково-практ. комент. / [Є.О. Харитонов, В.В. Завальнюк, І.М. Кучеренко та ін.] ; за ред. Є.О. Харитонova, Н.Ю. Голубевої. – [6-е вид., перероб. та доп.]. – Х. : Одиссей, 2010. – 1216 с.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Цивільне та сімейне право України : підруч. / [Є.О. Харитонов, В.В. Дудченко, О.І. Харитонova та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova, Н. Ю. Голубевої. – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с.
10. Цивільне право України. Загальна частина : підруч. / [С.М.Бервено, В.А. Васильєва, М.К. Галянтич та ін.] ; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – [3-є вид., перероб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер. – 2010. – 976 с.

Давидова Ірина Віталіївна

ПРАВОЧИНИ ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей підстав виникнення правовідносин в інформаційному суспільстві, зокрема, комплексному аналізу категорії правочину як юридичного факту. Проаналізовано системи юридичних фактів цивільного права, що дає змогу встановити їх спільні риси, як загальної категорії, та окремі особливості підстав виникнення, зміни, припинення цивільних правовідносин. Окрема увага приділена аналізу сучасного розуміння категорії «інформаційне суспільство» та місця правочинів в ньому.

Ключові слова: правочин, юридичний факт, цивільні правовідносини, інформаційне суспільство.

Давыдова Ирина Витальевна

СДЕЛКИ КАК ОСНОВАНИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Статья посвящена исследованию особенностей оснований возникновения правоотношений в информационном обществе, в частности, комплексному анализу категории сделки как юридического факта. Проанализированы системы юридических фактов гражданского права, что позволяет установить их черты, как общей категории, а также отдельные особенности оснований возникновения, изменения, прекращения гражданских правоотношений. Особое внимание уделено анализу современного понимания категории «информационное общество» и места сделок в нем.

Ключевые слова: сделка, юридический факт, гражданские правоотношения, информационное общество.

Davydova Iryna

TRANSACTIONS AS THE GROUNDS FOR THE EMERGENCE OF CIVIL LEGAL RELATIONS IN THE INFORMATIONAL SOCIETY

The article studies features of the grounds of emergence of legal relations in the informational society, in particular, comprehensive analysis of the category of transaction as a legal fact is carried out. The system of legal facts of civil law is analyzed, which gives the opportunity to establish their common features as the general category and individual characteristics of the bases of origin, change, termination of civil legal relations. Special attention is paid to the analysis of contemporary understanding of the category “informational society” and the place that transactions occupy in it.

Keywords: transaction, legal fact, civil legal relations, informational society.